

TÜRKÇEDE BEN VE SEN ZAMİRLERİNİN KÖK DEĞİŞTİRMESİ ÜZERİNE¹

On the Root Changing of Ben and Sen Pronouns in Turkish

Gönderim Tarihi: 06.02.2019

Kabul Tarihi: 30.04.2019

Doi: 10.31795/baunsobed.581712

Süleyman ERATALAY*

ÖZ: Türkçe, eklemeli dillerin en tipik örneği olarak gösterilen dildir. Sözcükler, değişmeyen sözcük kökleri ile sınırları belirli eklerin birleşiminden oluşmaktadır. Ancak geçmişten günümüze kadar ek biçimbirimlerin köklerle birleşip kalıplaşması gibi dilsel olaylar yaşanmıştır. *ben* ve *sen* zamirine yönelme durumu eki eklendiğinde kökte bir değişme meydana gelmektedir ve *bana*, *sana* biçimi oluşmaktadır. Bu durum çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. Değişimin, üçüncü tekil kişi zamiri *ol*'un yönelme biçimi *ana*'ya benzemesiyle oluştuğu ileri sürülmüştür. Bunun dışında Eski Türkçe yönelme eki olan *-ga* ekinin zamirin sonundaki /n/ sesi ile birleşerek oluşturduğu nazal n (ŋ) sesinin ünlüleri kalınlaştırma özelliğinden kaynaklandığı da öne sürülmüştür. Genel görüş olarak bu değişmelerin çekimli dillerde olan kök değiştirmeleri ile aynı türde olmadıkları öne sürülmektedir. Değişmelerin iç yapıdan çok dış yapıyla ilgili ses benzerlikleri nedeniyle olduğu görüşü yaygındır. Çalışmamızda *ben* ve *sen* zamirleri tarihsel ve karşılaştırmalı bir şekilde ayrıntılı olarak incelenecek ve *bana*, *sana* kök değiştirmesi olayının sebepleri ile dilimize etkileri araştırılacak, dilimizde buna benzer yeni örneklerin olup olmadığı ve bu olayın sınırları üzerinde durulacaktır. Türkiye Türkçesi dışında kalan ve turkic (Türkçe ile bağlantılı tüm lehçe ve şiveler) teriminin kapsadığı alanda da araştırma yapılacak ve bu ses olayı tüm yönleriyle ele alınmaya çalışılacak, konu tarihsel bir bakış açısıyla da incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Zamir, Kök Değişirme, Ben, Sen.

ABSTRACT: Turkish is the most typical example of the agglutinative languages. The words consist of unchanging word roots and a combination of suffixes with specific boundaries. However, there have been linguistic events such as merging the affixe morphemes with the roots until the present day. When the dative suffix added to *ben* and *sen* pronouns, a change takes place at the root and develops *bana* and *sana* form. This situation has been tried to be explained in various ways. It has been argued that the change occurred in the dative suffix

¹ 2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Dil Bilimi Bölümü/Dil Bilimi Anabilim Dalı, suleymaneratalay@yyu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5087-226X

ana was imitated by the third-person pronoun *ol*. Apart from this, it is also suggested that the nasal *n* (*ŋ*) voice, which is formed by combining with the / *n* / voice at the end of the pronoun, and the Old Turkish dative suffix *-ga*, is the thickening property of vokal voices. As a general opinion, it is suggested that these changes are not the same type as the root changes in the attractive languages. It is widely believed that the changes are due to the sound similarities to the outer structure rather than the inner structure. In our work, *ben* and *sen* pronouns will be examined in detail in a historical and comparative manner, and we will focus on whether there are new examples like this in our language and we will investigate the effects of root change and our slice effects, and the boundaries of this phenomenon.

Keywords: Pronoun, Root Change, Me, You.

GİRİŞ

İnsanların birbirleriyle iletişim kurma ihtiyacından doğan dil, varoluşundan bugüne her an kullanılmaya devam etmektedir. Canlı bir organizma olarak kabul edilen dilin en önemli özelliklerinden biri zaman içerisindeki değişimidir. Bu kaçınılmaz bir olgudur. Türkçe biçim bilimsel yapısı itibarı ile eklemeli dillerdendir. Sabit sözcük kökleri ve onlara eklenen eklerle işleyen bir sisteme sahiptir. Zaman içerisinde Türkçenin eklerinde birçok değişme gözlemlenmiştir. **käl-i-yorı-yur* > *gäl-i-yorı-r* > *gäl-i-yor* (Doerfer, 1977: 212) örneğinde *-yor* ekinin tarihsel süreçteki değişimi görülür. Az çaba yasası başta olmak üzere bir takım ses bilimsel ve biçim bilimsel süreçler bu değişimleri tetiklemektedir.

Ancak Türkçede genel itibarıyla kök biçimbirimler eklerden etkilenmez ve kendisine getirilen ekler göre biçim değiştirmezler. Kök değiştirme bükünlü yapıya sahip olan dillerde karşılaşılan bir olgudur. Ancak Türkçede, az da olsa, kendisine eklenen ek biçimbirim kökte değişikliğe yol açtığı bazı örnekleri görmek mümkündür. Türkiye Türkçesinde tekil 1. ve 2. kişi zamirlerinin yönelme durumunda *ben* ve *sen* olan zamir kökünün yönelme durumu ekiyle birlikte *bana* ve *sana* şekline dönüştüğü görülür. Bu durum akla bazı soruların gelmesine yol açmaktadır. Acaba bu bir bükünlülük örneği midir? Yoksa bir ses değişmesi ile açıklamak daha mı doğru olur?

Yukarıda da değinildiği gibi Türkçe eklemeli dillerin en tipik örneği olarak kabul edilen dildir. Peki bu dil içerisinde bükünlü dillerde bulunan yapılar ya da bunlara benzer özellikler bulunabilir mi? Aslında eklemeli diller uygun koşullar altında ve yeterli zaman ile bükünlü dillere, bükünlü dillerde tek heceli dillere ve bu diller de tekrar eklemeli dillere dönüşme eğilimindedirler. Eğer böyle olmasaydı diller zaman içerisinde nihai bir dil türüne doğru, tek bir doğrultuda ilerlemek durumunda olacaktı (Dixon, 1994: 182).

TÜRKÇEDE ZAMİRLER

Zamirler (adılar), varlıkları temsil veya işaret yoluyla karşılayan, bir bağlam içerisinde belirtilmiş olguya gönderimde bulunan, sözcenin oluşturulduğu sırada gözlem alanına giren bir canlı varlığı ya da nesneyi gösteren ve sözcük öbekleriyle yer değiştirebilen kapalı küme sözcüklerdir (İmer vd., 2011: 14; Güz vd., 2002: 12; Ergin, 2013: 262). Kapalı küme sözcükler aslında dilin en dayanıklı unsurlarıdır. Zamirler diller arasında en zor ödünçlenen/kopyalanan birimler olmasının yanında kendi içinde değişime en çok direnç gösteren yapılarıdır (Thomason ve Everett, 2001: 301).

Ancak yine de Türkçede tarihsel süreç içerisinde zamirler çeşitli değişikliklere uğramıştır. Özellikle 1. ve 2. tekil kişiler için kullanılan zamirlerde dilin doğal gelişiminden kaynaklanan bu değişimler aşağıdaki tabloda görülebilir (Akalın, 1979).

Tablo 1: Tarihi Türk Şivelerine Göre 1. ve 2. Tekil Kişi Zamirleri

	Eski Türkçe		Codex Cumanicus		Kıpçakça		Ermeni Kıpçakçası		Karahanlı Türkçesi		Harezmi Türkçesi		Çağatayca	
	1.tk	2.tk	1.tk	2.tk	1.tk	2.tk	1.tk	2.tk	1.tk	2.tk	1.tk	2.tk	1.tk	2.tk
Yal	bän män	sän	men	sen	män	sän	men	sen	män	sän	män	sän	min	sin
İlg	bänin, mänin minin	sänin, sänin	menin, menim, menüm	senin, senig	mänim mänüm	senin	menim	senin	menin	senin	mänin mänim	sänin	mänin minin	sänin sänin
Yük	bini, mini, mäni	sini	meni	seni	mäni	säni	meni	seni	mini mäni	sini säni	mäni meni	säni seni	mini	sini
Yön	baņa, maņa	saņa	maņa, mağa, maa	saņa, sağa, saha, saa, sa	maņa	saņa	maņa	saņa	maņa maņar	saņa saņar	maņa	saņa	maņa	saņa
Bul	mintä, mintädä minidä mindidä	sintä, sintädä, sinidä, sintidä	mende	sende	mende	sende			minde mäniñde	sinde säniñde	mändä mendä mindä	sendä sindä	mindä	sindä
Ayr	minitin	sinitin	menden	senden	menden	senden			minde mindin mäniñdin	sinde sindin säniñdin	mändin mendin mindin	sändin sendin sindin	mindin	sindin
Yön Gös	baņaru maņaru	saņaru												

Tablodan anlaşıldığı kadarıyla 1. ve 2. tekil kişi zamirlerinde ünsüz /s/ ve /n/ sesleri değişmeden kalmış, 1. tekil kişi zamirinin ilk ünsüz sesi Eski Türkçe dışında Çağatayca dönemine kadar /m/ olmuş daha sonra tekrar Eski Türkçedeki hali gibi /b/ şekline dönmüştür. Ünlü seslerde ise farklı bir durum gözlenmektedir. Zamir köklerinde /ä/, /i/ ve /a/ sesleri arasında bir değişim olduğu fark edilmektedir. Eski Türkçede şöyle bir değerler dizisinden (paradigma) söz edilebilir.

- ä > bän, sän; bänin, sänin
- i > bini, sini; bin(d)idä, sin(d)idä; binidin, sinidin
- a > baņa, saņa (Doerfer, 1977:211)

Bu durum Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi ve Çağataycada da gözlemlenebilir. Günümüzde yönelme durumu dışında kalan kişi zamirleri için kullanılan ses /e/'dir. Fakat zamirin yönelme durumu hala /a/ sesi kullanılarak yapılmaktadır. Bu durum konu hakkında çeşitli yorumlar yapılmasına yol açmaktadır.

ALTAY DİLLERİNDE ZAMİRLER

Kotwicz, Altay dillerinde ve Türkçede zamirleri şu şekilde belirlemiştir (Kocasağ, 2004:52-53).

Tablo 2: Altay Dillerinde ve Türkçede Zamirler

	Altay Dilleri	Türkçe
1. tekil kişi	bi+, mi+	me(n), bi(n), mi(n)
2. tekil kişi	si+, *ti+ (çi+)	se(n), si(n)
3. tekil kişi	i+	*e(n), *i(n)
1. çoğul kişi	be+ (be+), me+ (me+)	*ba(n), *ma(n)
2. çoğul kişi	se+ (se+)	*sa(n)
3. çoğul kişi	a+	a(n)

Claus Schönig, "Bemerkungen zu den 'altaischen' Personalpronomina" [*Altay dilleri'ndeki Kişi Zamirleri Üzerine Notlar*] adlı çalışmasında çeşitli Altay dilleri² ve bu dillere komşu bazı dillerden örnekler vermiştir. Aşağıdaki tablolar bu verilerle oluşturulmuştur (1995:38-46).

Tablo 3: Güney Sibirya Türkçesi, Yakutça ve Çuvaşça Zamirler

	Güney Sibirya Türkçesi		Yakutça / Sahaca		Çuvaşça	
	Yal	Yön	Yal	Yön	Yal	Yön
1. tekil kişi	män	mägä mä mä	min	miyiäxä	epë	mana
2. tekil kişi	sän	sägä sä sä	än	äyiäxä	esë	sana
3. tekil kişi	ol	oğo	kini	kiniäxä	väl	äna una
1. çoğul kişi	bis	biskä	bisigi	bisiäxä	epir	pire
2. çoğul kişi	silär	silärgä	äsigi	äsiäxä	esir	sire
3. çoğul kişi	olar	olarğa	kinilär kinnär	kinilärgä	vësem	vësene

² Her ne kadar çalışmasının başlığında Altay dilleri kavramını kullanmış olsa da çalışmanın giriş ve sonuç kısmında bu terime karşı çıkmakta ve zamirlerde var olabilecek benzerliklerin bu dil birliği için herhangi bir şey ifade etmeyeceğini belirtmektedir.

Tablo 4: Moğolca, Mançuca ve Tunguzca Zamirler

	Klasik Moğolca		Mançuca		Tunguz Dilleri			
	Yal	Yön	Yal	Eğik ¹	Nanayca		Evenkice	
	Yal	Yön	Yal	Eğik ¹	Yal	Eğik ³	Yal	Eğik
1. tekil kişi	bi	na+	bi	min+	mi	min+	bi	min+
2. tekil kişi	çi<*ti	çima+	si	sin+	si	sin+	si	sin+
3. tekil kişi	*i	ima+	i	in+	ñoani	ñoan+	nuñan	nuñan+
1. çoğul kişi	ba	man+	be	men+	bue	mun+	bu	mun+
2. çoğul kişi	ta	tan+	suwe suo	suwen+	sue	sun+	su	sun+
3. çoğul kişi	*a	*an+	çe	çen+	ñoançi	ñoan-[x]-çi	nuñartin	nuñar-[x]-tin

1. VE 2. TEKİL KİŞİ ZAMİRLERİNDE YÖNELME DURUMU İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Türk dillerinin tarihsel dönemlerinde ve çağdaş lehçelerinde istisnalar dışında kişi zamirlerinin yönelme durumunda arka sese dönüşüm olduğu görülmektedir. Bu dönüşümün nedeni ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Ergin, zamirlerin genel özelliklerinden bahsederken bu dilbilgisel kategorinin diğer adlardan en büyük farkının çekim sırasındaki kök değişirmesi olduğunu vurgulamaktadır. Yazara göre, eklemeli yapıya sahip olan Türkçede sözcüklere eklenen bağımlı biçimbirimler (ekler) herhangi bir değişime yol açmazken, zamirlerde, bükünlü dillerde görülen özelliğe benzer şekilde, köklerde değişiklik görülür (2013: 264). Ancak yazar, bu açıklamaların ardından burada görülen özelliğin fazla büyütülmemesi ve Türkçenin bükünlü diller tarafına çekilmemesi gerektiğini de ifade etmektedir (2013: 264). Bu durum tespitinin ardından zamirlerdeki kök değişirmenin nedenleri hakkındaki fikirlerini de “*şahıs zamirlerinin datifindeki kök değişmelerinde teklik şahısların birbirine tesir etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Teklik üçüncü şahıs teklik birinci, ikinci şahısları kalınlaştırmış, buna karşılık teklik birinci, ikinci şahısların tesiri ile üçüncü şahsa bir n girmiştir*” (Ergin, 2013:269) şeklinde belirtmiştir.

Banguoğlu, yönelme durumunda birinci ve ikinci tekil kişi zamirlerinin art ünlüye geçmelerini, üçüncü kişi zamiri *aŋa* > *ona* arasında gerçekleşen ses olayının tersine bir ses olayıyla *bana* ve *sana* şekline dönüşümü olarak değerlendirmektedir (2007: 358). Bu görüşünün yanında söz konusu ses olayının *n* ve *g* seslerinin birleşmesiyle oluşan *ŋ*'nin kalınlaştırıcı etkisine de bağlanabileceğini öne sürmektedir (2007: 358).

Tekin, kişi zamirlerinin çekimlerinin adlardan biraz farklı olduğunu belirterek bu farklılığın eklerden kaynaklanmadığını, zamirlerin çekim gövdelerinden ve onlarda meydana gelen değişikliklerden kaynaklandığını öne sürer (2016: 112).

³Eğik durum [Oblique case]: Adların yalın durumu dışındaki tüm durumlarının genel adı.

Korkmaz, adlardan farklı olarak bazı zamirlerin çekim sırasında gövde değişikliğine uğrayarak *-ben* ve *sen* zamirinin *bana* ve *sana* biçimine dönüşmesi- genel yapılarında bir kırılmanın meydana geldiğini ifade ederken; bu kırılmanın Arapça ve Almanca gibi bükünlü dillerdeki zamirlerin iç yapısından kaynaklanan bir değişim olmadığını vurgular (2014: 387). Korkmaz'a göre bu değişim yan yana gelen seslerin *-n* ve *g* seslerinin birleşmesiyle oluşan *η* sesinin kalınlaştırma etkisi- birbirlerini etkilemesiyle oluşmaktadır (2014: 388).

Kişi zamirlerinin köklerindeki ünlülerin kalın sıraya geçmesinin *ol* zamirinin yönelme hali olan *ana* etkisi sonucu olduğu görüşünü savunan araştırmacılar da vardır (Bilgegil, Mansuroğlu, Akt. Eraslan, 2011: 449).

Von Gabain, zamir kökünde bulunan *n*'nin durum eki [-kä]deki *k* sesiyle kaynaşarak bir *η* oluşturduğu, bu nedenle kökte bulunan *ä* sesinin *k*'nin etkisiyle *a*'ya dönüştüğünü düşünmektedir (1950: 586).

Doerfer, "Zu Türk. *bana* 'mir', *sana* 'dir'" [Türkçede *bana*, *sana* Üzerine] adlı çalışmasında (yukarıda da görüleceği gibi) *ben* ve *sen* zamirlerinin yönelme halinde meydana gelen değişim konusunda aşağıdaki dört farklı görüş tespit etmiş ve onlara eleştiriler getirmiştir.

(1) Yönelme durum eki birincil olarak kendiliğinden art sestir ve gerileyici benzeşmeye yol açmıştır. **sän-qa > saña > sana*. {1} Ancak böylelikle yönelme durumu eki tamamen Türkçe dışı hareket etmiş olacaktır. Örneğin Türkiye Türkçesinde bulunma durumu *sanda* değil *sende*'dir. Bu gerileyici benzeşme neden yalnızca yönelme halindedir? (2) *saña* ve bunun gibi şekiller *ana* zamirinin etkisiyle değişim geçirmişlerdir. {2} Bu gösterme zamiri (3. tekil kişi zamiri) neden yalnızca yönelme durumunu etkilemiştir? Örneğin 3. tekil kişi belirtme durumundaki *anı* neden 2. Tekil kişiye etki ederek **sanı* şekline bir dönüşümü tetiklememiştir. (3) Yönelme durumu birincil olarak bir çoğul kök ihtiva eder. *man+*, *san+* {3} Çoğul kök neden yalnızca yönelme durumunu etkilemiş diğer durumları etkilememiştir. (4) *ä*'nin *> a*'ya dönüşmesi *-k-* sesinin etkisiyle olmuştur. **sän-kä > *sän-ka > *säη-qa > saña*. {4} ses fizyolojisi açısından *k* sesi dolayısıyla *ä*'nin *> a*'ya geçişi tamamen olasılık dışıdır ve Türk dillerinde karşılaşılmamıştır. (Codex Comanicus'un oldukça tutarsız yazımı çok kanıtlayıcı değildir) (1977: 208-209).

ZAMİRLERDEKİ KÖK DEĞİŞTİRME

Yukarıda da görülebileceği gibi Türk dilinin bu gizemli özelliğini araştıran bilim adamları ortak olarak bu değişimlerin bükünlü dillerde meydana gelen değişimler gibi anlamsal olmadığını, bir ses değişimi olduğunu ısrarla belirtmişlerdir. Zaten bu konuda farklı görüş öne sürmek eldeki verilerle mümkün

görülmemektedir. Peki 1. ve 2. tekil kişi zamirlerinde bu ses değişimini tetikleyen unsur ne olabilir? Bu noktada bu unsurun özel bir etkenle açıklanması gerektiği görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Doerfer, yukarıda değindiğimiz çalışmasında ileri sürdüğü ve eleştirdiği dört görüş dışında bu olayı farklı bir şekilde açıklamıştır. Ona göre Eski Türkçede 'aile' anlamında kullanılan bir *qa* sözcüğü bulunmaktadır. Bu sözcük yalnızca *qa: qa:daş* 'aile ve akrabalar' öbeğinde karşımıza çıkmaktadır ve *kap kara* örneğinde olduğu gibi bir ikileme ögesi değil bağımsız bir sözcüktür. 'Aile' ve 'akraba' terimleri aynı zamanda 'yakın' terimi ile de ifade edilir ki bunun birçok örneği vardır. Türkçede *yakın* 'yakında bulunan, akraba' anlamlarına gelir, Farsçada *nazdik-ân* 'akrabalar' sözcüğü 'yakın' anlamındaki *nazdik* sözcüğünün çoğuludur ve Arapçada *qarib* sözcüğü 'yakın' ve 'akraba' anlamlarını içerir. Böylece kişi zamirlerinde gördüğümüz yönelme ekinin 'yakın' anlamına gelen bağımsız bir sözcükten ekleşmiş olması söz konusu olabilir. Nitekim 'yakın' sözcüğü bir yön ifadesinden çok bir konum belirtse de, bir yöne hareketi belirten eylemlerle bağlantılı kullanımları yön ifadesi barındırmaktadır. Bu nedenle de ünlü uyumu konusunda direnç göstermektedir (1977: 212).

Doerfer'in bu görüşüne Marcel Erdal karşı çıkmaktadır. Erdal, tekil kişi zamirlerinin -başka hiçbir paradigmada görülmeyen- bir art ünlüye dönüşmesinde, durum ekinin damaksıl ögesinin etkisinden ancak ikincil olarak söz edilebileceğini ve Doerfer tarafından öne sürülen durum eki -*qa*'nın eklenmesine bağlamasını temelsiz bulmaktadır (2004: 194). Ona göre *sân* zamirinin yönelme halinin yazıtlarda geçtiği tek yer Tonyukuk 32'dir ve ince sıradan *s*² ile gösterilmiştir. Aynı yazıtta *baña* ve *bañaru* kalın sıradan *b*¹ ile yazılmıştır. Uygur semitik yazısında da *sāñā* ve *saña*'nın ayrımı yapılamaz. Orhun yazıtlarından yıllar sonrasında kalan yalnızca bir yerde (Maue, 1996: 85) *sân* zamirinin yönelme haline rastlanır ki okunuşu *saña* şeklindedir. Ancak yine aynı yazıtta kalın ünlü sırasına sahip olduğu bilinen ve ince sıradan *s*² ile yazılan *bolsar*, *savın*, *savıg* ve *sakıntım* gibi sözcükler de bulunmaktadır ve sözcüklerdeki diğer ünsüzler kalın sıradandır. Bu yazıttaki ikinci tekil kişi zamirinin yönelme durumundaki *s*² bir ön telaffuz için diğer kanıtların yokluğu açısından önemsizdir (Erdal, 2004: 194) şeklinde görüş belirtmiştir.

Görüldüğü kadarıyla Erdal, Doerfer'in görüşünü kabul etmemekle birlikte, yalnızca şekilsel olarak itiraz etmektedir. Sözcüğün yazımı ve doğru okunup okunmadığı konusunda yaptığı itirazlar geçerli olsa bile Doerfer'in asıl savı yönelme ifade eden ekin bağımsız bir sözcük olarak ek gibi kullanıldığı ve bu nedenle diğer eklerde olduğu gibi bir değişkene (allomorph) sahip olmadığıdır. Ekin bu özelliğinin de gerileyici ünlü benzeşmesine yol açmış olmasıdır.

qa sözcüğünün 'aile' ve 'akraba' anlamlarında olup olmadığıyla ilgi ise DLT'de *qağaş* 'akraba' ve *qağaşlıq* 'kardeşlik, akrabalık' sözcükleri geçmektedir (El-Kaşgari, 2005: 389). Ancak *qa* sözcüğü 'kab' anlamındadır (El-Kaşgari, 2005:386). Clauson, *ka kadaş* 'aile akraba', *kası kadaşı* 'ailesi akrabası', *kamın kadaşımın* 'ailemin akrabamın' gibi örnekler vermekte ve bu öbekte geçen *qa* sözcüğünün *chia* 'aile' anlamındaki Çince sözcükten alıntı olabileceğini ileri sürmektedir (Clauson, 1972: 578). Dolayısıyla bu sözcük iki kaynaktan da -şahsa yakın olma anlamında- doğrulanmaktadır.

Diğer görüşlere de değinecek olursak; öncelikle Kotwicz'in de Türkçede 1. ve 2. çoğul kişi zamirleri için verdiği *ban/man* ve *san* yapılarının yönelme durumunu etkilemesi görüşü ile 3. tekil kişi zamiri olan *an*'ın etkisiyle yönelme durumunda kalınlaşma meydana gelmiş olması görüşü çıkış noktaları bakımından birbirlerine benzemekle birlikte, konuyu tüm yönleriyle, akılda soru işaretleri kalmayacak şekilde açıklamaktan uzak görünmektedir.

Yönelme durumu ekinde bulunan /k/ ve /a/ seslerinin bu durumun oluşmasını sağladığı görüşleri ise nispeten daha açıklayıcıdır. Ancak /k/ sesi 1. ve 2. kişi zamirlerindeki /n/ sesi ile birleşmekte ve bir /ŋ/ ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu sesin kalınlaştırma özelliğinden bahsedilebilir (Von Gabain, 1950: 586; Korkmaz, 2003: 388;); ancak *teñri* 'tanrı' 551, *münüz* 'boynuz' 347 gibi kalınlaşma örneklerinin yanında DLT'de *erñen* 'ergen' 263, *meñ* 'yüzdeki ben' 342, *meñgü* 'bengü, sonsuz' 343, *meñiz* 'beniz' 344, *sinđi* 'sindir(mek)di' 496, *sinek* 'sivrisinek, karasinek' 496, *sinir* 'sinir' 497, *sünjü* 'süngü' 514, *teñ* 'denk, benzer' 550, *teñiz* 'deniz' 551, *yeñmek* 'yenmek' 685 *yeñge* 'yenge, büyük erkek kardeşin karısı' 685 şeklinde örnekler kalınlaşmaya uğramayarak günümüze kadar ulaşmışlardır. Dolayısıyla /a/ sesinin tek başına gerileyici benzeşmeye yol açması ile /k/ sesinin /n/ ile birleşerek oluşturduğu /ŋ/ sesinin kalınlaştırıcı olarak görülmesi görüşleri yeteri kadar tatmin edici görünmemektedir.

Bu noktada kişi zamirlerinde ortaya çıkan gerileyici benzeşme kanaatimizce ek olarak kullanılan *qa* sözcüğünün değişkeninin olmaması ve kişi zamirinin sonunda bulunan /n/ sesinin ekin ilk sesiyle birleşmesiyle oluşan /ŋ/ sesiyle olduğudur. Yani iki özel durum birleşerek bu zamirin kalın sıradan söylene-gelmesine yol açmıştır. Nitekim zamirin 1. ve 2. çoğul kişisinde de aynı ek kullanıldığı halde kalın sıraya geçiş olmamıştır. Ek /a/ sesini korumaya meyilli olsa da çoğul kişi ekinin son sesi olan /z/ ekin ilk sesi /q/ ile birleşmemiş ve herhangi bir kalınlaşmayı destekleyici ses oluşmamıştır. Başlangıçta nasıl söylenmiş olursa olsun Türkçenin en güçlü özelliklerinin başında gelen uyuma direnemeyerek ekin son sesi /e//ye dönüşmek zorunda kalmıştır.

Kaldı ki yukarıda da belirtildiği gibi Eski Türkçe kişi zamirleri /ä/, /a/ ve /i/ olmak üzere üç farklı kök seslisine sahipti. Günümüzde bu farklılık /e/ ve /a/

olmak üzere ikiye düşmüştür. Batı Anadolu ağızları ve Azeri ağzında tüm kişi zamirlerinin /e/ sesiyle yapıldığı görülmektedir. Bu, dilin tüm kişi zamirlerini aynı köke doğru yönelmeye zorlayan bir değişimdir.

SONUÇ

Tüm bu veriler ve bulgular değerlendirildiğinde öncelikle kişi zamirlerinin kök değişiminin batı dillerindeki bükünlülük gibi bir özellik sonucu olmadığı ortaya çıkmıştır. Bükünlülük özelliğinden dolayı meydana gelen bir değişiklikte tarihsel veriler incelendiğinde var olan farklı kök seslerinin anlam taşıma özelliği kazanması gerekirdi. Türk dili için böyle bir durum söz konusu değildir. Bunun yanında ses değişikliğinin nedeninin ünlü uyumundan kaynaklanan zorlayıcı ve gerileyici bir benzeşme olduğu açıktır. Ancak Türkçenin çeşitli dönemlerinde ve günümüzde kullanılan 1. ve 2. çoğul kişi zamirlerin yönelme durumlarında bir kalınlaşma görülmezken, yalnızca tekil kişilerde görülmesi yönelme durumu eki olarak kullanılan yapının özel bir durumunun olması gerektiği kanaatinin oluşmasını sağlamaktadır. Bu özel farklılık yönelme durumu eki olarak kullanılan *qa* yapısının yönelme ifade edebilecek bir anlam içermesiyle açıklanabilir. Dolayısıyla durum eki olarak eklenen *qa* sözcüğü ekleşme sürecini tamamlayamamış ve ilk etapta bünyesinde bulunan /a/ sesi /e/'ye dönüşmemiştir. /q/ sesi ile /n/ sesi de birleşerek bir /ŋ/ sesi oluşturmuştur. Bu iki ses olayı birleşerek zamirlerdeki bu sıra dışı olayı meydana getirmiştir. Kısacası Türkçenin uyum gücü oldukça kuvvetli olduğundan kökün değişime direnme gücü uyum gücüne boyun eğerek kökteki /e/ sesi /a/ sesine dönüşmüş görünmektedir. Aynı uyum gücü günümüzde bazı ağız ve lehçelerde gelecekle ilgili ipuçları verecek şekilde değişimler yapmayı sürdürmektedir. Sonuç olarak gelecekte Türk dili yönelme için de /e/ sesini kullanacak gibi görünmektedir. Ancak günümüzde bu değişim henüz gerçekleşmemiştir.

KAYNAKÇA

- Akalın, M. (1979). *Tarihi Türk Şiveleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- İmer, K., Kocaman, A., ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, USA.
- Dixon, R. M. W. (1994). *Ergativity*, Cambridge University Press.
- Doerfer, G. (1977). Zu Türk."Bana""Mir","Sana""Dir', *Central Asiatic Journal*, 21(3/4), 208-214.
- El-Kaşgari, M. (2005). *Dîvânü Lugâti't Türk*, (S. T. Yurteser, S. Erdi, Çev.), İstanbul: Kocabı Yayinevi.
- Eraslan, K. (2011). Zamirler, *Türk Gramerinin Sorunları I-II*, Ankara: TDK Yayınları., 447-457.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic* (Vol. 3). Leiden; Boston; Köln: Brill.
- Ergin, M. (2013). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Güz, N., Huber, E., Senemoğlu, O., ve Öztokat, E. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (Editör: Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Maue, D. (1996). Alttürkische Handschriften Teil 1: Dokumente in Brāhmī und tibetischer Schrift, *Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland*, XIII, 9. Stuttgart: Steiner.
- Schönig, C. (1995). Bemerkungen zu den "altaischen" Personalpronomina. *Türk Dilleri Araştırmaları*. Cilt, 5, 33-64.
- Serebrennikov, B. A., ve Gadjeva, N. Z. (2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri*. (T. Hacıyev, M. Öner, Çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1033.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Thomason, S. G., ve Everett, D. L. (2001). Pronoun borrowing, *Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (Vol. 27, No. 1, pp. 301-316).
- Von Gabain, A. (1950). Die Pronomina im Alttürkischen. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 100(2), 581-591.